ร่างทรง : บทบาทและภาพสะท้อนด้านการถ่ายทอดข้อมูลทางศาสนาพื้นบ้านในภาพยนตร์ไทย

The Medium : the Roles and Reflections on the Transmission of Folk Religion in Thai Film

ภัทรธรณ์ แสนพินิจ*
Pattaradhorn Sanpinit
วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล
College of Religious Studies, Mahidol University
*pattarathorn.san@mahidol.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาพสะท้อนด้านการถ่ายทอดข้อมูลทางวัฒนธรรมในประเด็นเรื่องศาสนาพื้นบ้าน และศึกษาวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของร่างทรงในภาพยนตร์เรื่องร่างทรง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์พบว่ามี 4 ประเด็น 1) ศูนย์กลางความเชื่อของคนในชุมชนคือวิญญาณนิยม ผีสางเทวดาและสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งในภาพยนตร์นำเสนอว่าความเชื่อดังกล่าวมีอิทธิพลมากกว่าศาสนาหลัก 2) พื้นที่ของผู้สืบทอดร่างทรงเป็นของผู้หญิงในตระกูล โดยมีการนับถือศาสนาพื้นบ้านแบบการทรงเจ้าเข้าผี 3) พฤติกรรมในภาวะแวดล้อมทางศาสนา และการประกอบพิธีกรรม มีรูปเคารพ การบูชาและบทสวด 4) ภาพสะท้อนบทบาทหน้าที่ของร่างทรงในศาสนาพื้นบ้านที่ตอบสนองต่อคนในชุมชนแบ่งเป็น 3 ด้านได้แก่ (1) บทบาทในการประกอบพิธีกรรมและสงวนรักษาพื้นที่ทางความเชื่อของผู้หญิง (2) บทบาทในการสืบทอดและอนุรักษ์ความเชื่อเรื่องการบูชาผีบรรพบุรุษสู่คติบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์สัมพันธ์กับการสืบเชื้อร่างทรงจากผีบรรพบุรุษ (ย่าบาหยัน) ไปสู่ความเป็นเทพเจ้าประจำท้องถิ่น ซึ่งสะท้อนบทบาทอันตอบสนองต่อการสืบทอดเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษ (3) บทบาทต่อมิติทางจิตใจได้แก่ การเป็นที่พึ่งทางจิตใจของคนในชุมชนด้วยแนวปฏิบัติเบื้องต้นเกี่ยวกับศาสนาพื้นบ้านได้แก่ การสวดบูชา พิธีกรรม การทำนาย การรักษา ซึ่งมีบทบาทในการเยียวยาความคับข้องใจและเป็นที่พึ่งทางจิตใจของคนในชุมชน ภาพยนตร์จึงแสดงภาพสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนไทย ซึ่งเป็นอัตลักษณ์หนึ่งของศาสนาพื้นบ้านของไทย

คำสำคัญ : ร่างทรง หมอผี ศาสนาพื้นบ้าน วิญญาณนิยม

Recieved : February 23, 2023 **Revised :** March 16, 2023 **Accepted :** April 29, 2023

Abstract

The objective of this research is to reflect on the transmission of cultural information related to folk religion and to analyze the roles and functions of mediums in Thai film using a descriptive analytical research methodology. The results found four reflections: 1) reflections on animism being supernatural and present a greater influence than other major religions; 2) reflections on the space being matriarchal in which women play important roles and determine the patterns of beliefs and rituals in the family for the roles of shamans, statues, rituals, and ancestor spirit chanting; 3) reflections on behavior in a religious environment by analyzing characters; and 4) in the films reflections on Thai folk religion, you can see the roles of shamanism in the Thai community that is seen in three aspects: (1) the role of performing rituals and preserving superstitious beliefs; (2) the role in inheriting and preserving beliefs in the worship of ancestral spirits, worshiping sacred objects, mediums descent from ancestral spirits (Ya–ba–yan) and local gods which reflects the role of the needs of the family and inheriting ancestors' intentions as an expression of gratitude; and (3) the mental dimension, which reflects spiritual refuge, including chanting, rituals, divination, and healing. Those play a role in healing the grievances of people in the community and to support morale. The films reflect Thai religion and synthesized beliefs and are a way of life for people and has become part of Thai folk religion identity.

Keywords : Medium, shaman, folk religion, animism

บทนำ

ภาพยนตร์เรื่องร่างทรงเป็นภาพยนตร์สยองขวัญแนวใหม่ ผลงานการกำกับของบรรจง ปิสัญธนะกูล ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ของวงการภาพยนตร์ไทยที่ร่วมทุนสร้างภาพยนตร์ระหว่างประเทศไทยโดยค่ายจีดีเอช (GDH559) และโชว์บอกซ์ (Showbox and Northern Cross) จากประเทศเกาหลีใต้ โดยมีนาฮงจิน ผู้กำกับภาพยนตร์ The Wailing (2016) เป็นโปรดิวเซอร์ของการสร้างภาพยนตร์เรื่องนี้ ภาพยนตร์เรื่องร่างทรงเป็นการสะท้อนภาพ “ความเชื่อ” ของคนไทยในท้องถิ่นทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในมุมมองของวิถีชีวิตที่ผูกพันกับคติความเชื่อเรื่องวิญญาณนิยมหรือคติผีสางเทวดา (Animism) ผ่านการเล่าเรื่องแบบสารคดีปลอม (Mockumentary) และเทคนิคการถ่ายผ่านกล้องวิดีโอแบบต่าง ๆ ซึ่งทำให้ภาพยนตร์มีความเสมือนจริงและแตกต่างไปจากภาพยนตร์สยองขวัญของไทย ทำให้ภาพยนตร์เรื่องนี้ได้รับกระแสตอบรับความนิยมจากผู้ชมหลายประเทศ และได้รับรางวัลภาพยนตร์ยอดเยี่ยม (Best of Bucheon) ในเทศกาลภาพยนตร์นานาชาติแห่งพูช็อนครั้งที่ 25 และสร้างรายได้ติดหนึ่งในสามอันดับบนบอกซ์ออฟฟิศของประเทศเกาหลีใต้สูงถึง 184 ล้านบาท (GDH, 2022) ในปี พ.ศ. 2565 ภาพยนตร์เรื่องร่างทรงได้รับรางวัลในงานสุพรรณหงส์ครั้งที่ 30 จากสมาพันธ์สมาคมภาพยนตร์แห่งชาติร่วมกับกระทรวงวัฒนธรรม (Matichon, 2022)

ภาพยนตร์ได้ถ่ายทอดเรื่องราวในรูปแบบการถ่ายทำสารคดีปลอมว่ากำลังติดตามชีวิตของร่างทรงและการสืบเชื้อสายร่างทรงในครอบครัวหนึ่ง โดยเชื่อว่าเป็นร่างทรงของ “ย่าบาหยัน” ซึ่งเป็นบรรพบุรุษที่มีความเชื่อและสืบเชื้อสายผ่านทายาทที่เป็นเพศหญิง จนมาถึงป้านิ่ม โดยเชื่อว่าเป็นผู้สืบทอดสายเลือดร่างทรงคนปัจจุบัน ระหว่างการถ่ายทำทีมงานพบอาการแปลกประหลาดของหลานสาวป้านิ่มชื่อว่า “มิ้ง” ซึ่งเป็นหลานสาวคนเดียวของครอบครัว ทุกคนต่างเชื่อว่าจะเป็นผู้สืบทอดเชื้อสายร่างทรงคนต่อไป แต่ป้าน้อยผู้เป็นแม่ของมิ้งและเป็นพี่สาวของป้านิ่ม ไม่ต้องการให้ลูกสาวของตนเป็นร่างทรง ก่อนหน้านี้ป้าน้อยก็ปฏิเสธการสืบทอดร่างทรงด้วยการเปลี่ยนศาสนาไปนับถือศาสนาคริสต์ ทำให้ป้านิ่มต้องรับเป็นผู้สืบทอดแทน แม้กระนั้นก็ยังเกิดเหตุการณ์ร้ายในครอบครัวยะสันเทียะของป้าน้อย ซึ่งเพิ่งสูญเสียลูกชายจากอุบัติเหตุและสามีจากโรคมะเร็ง ทั้งยังต้องมาพบกับอาการประหลาดของมิ้ง ทำให้ป้าน้อยต้องขอความช่วยเหลือจากป้านิ่ม แต่ป้านิ่มไม่ยอมทำพิธีรับขันธ์ร่างทรงให้เพราะเชื่อว่าอาการของมิ้งที่เป็นอยู่มิใช่การสืบเชื้อสายร่างทรง แต่อาจเป็นเพราะภูตผีปีศาจเข้ามาทำร้ายด้วยการกระทำของมิ้งและตระกูลยะสันเทียะที่เคยก่อกรรมทำบาปมาในอดีต ดังนั้นป้านิ่มจึงพามิ้งไปหาหมอผีสันติเพื่อทำพิธีกรรมไล่ผีและขอขมากรรมให้ปลดปล่อยครอบครัวนี้ แต่ก่อนจะถึงวันประกอบพิธีกรรม ป้านิ่มเสียชีวิตกะทันหัน จึงเหลือเพียงหมอสันติเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม แต่มิ้งถูกผีร้ายเข้าครอบงำอย่างสมบูรณ์ จึงเป็นเหตุให้หมอผี ผู้ร่วมพิธี และญาติของมิ้งต้องเสียชีวิตอย่างประหลาด

จากเนื้อเรื่องในภาพยนตร์ จะเห็นได้ว่าเป็นมีการนำเสนอความเชื่อเรื่องของศาสนาพื้นบ้านและโลกทัศน์เหนือธรรมชาติในภาพยนตร์ซึ่งปรากฏเป็นภาพสะท้อนวิถีชีวิต คติความเชื่อและการสืบทอดความคิดเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสังคมชนบท และเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมนั้นอย่างแนบแน่น ด้วยเหตุนี้ภาพยนตร์เรื่องร่างทรงจึงเป็นเสมือนกระจกที่สะท้อนความเป็นไปทางสังคมและวัฒนธรรม เรียกว่าเป็นภาพยนตร์ในฐานะของภาพสะท้อนสังคม (Louiyapong, 2013) ซึ่งเหมาะแก่การศึกษาศาสนาพื้นบ้านและความเชื่อในโลกเหนือธรรมชาติในบริบทสังคมไทย ผู้เขียนจึงสนใจศึกษาและวิเคราะห์ผ่านภาพยนตร์เรื่องภาพสะท้อนด้านการถ่ายทอดข้อมูลทางวัฒนธรรมในเรื่องศาสนาพื้นบ้านและความเชื่อในโลกเหนือธรรมชาติในลักษณะใด และทำให้เห็นถึงความเป็นศาสนาแบบไทยได้อย่างไรบ้าง โดยจะใช้วิธีการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจภาพยนตร์ยิ่งขึ้น และเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการร่วมกันบันทึกเชิงศึกษาวิเคราะห์ภาพยนตร์ไทยเรื่องร่างทรง

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาภาพสะท้อนด้านการถ่ายทอดข้อมูลเรื่องศาสนาพื้นบ้าน
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของร่างทรงในวัฒนธรรมศาสนาพื้นบ้านของไทยผ่านภาพยนตร์เรื่องร่างทรง

ทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดศาสนาพื้นบ้าน

ปรากฏการณ์ความเชื่อทางศาสนาซึ่งเกิดในชุมชนดั้งเดิมล้วนมีความหลากหลาย ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้ล้วนมีบทบาทสำคัญต่อมิติทางจิตใจของมนุษย์ที่ช่วยเข้ามาพยุงขวัญกำลังใจและเติมความสมบูรณ์ให้แก่ชีวิตที่มีความซับซ้อน ศาสนาพื้นบ้าน (Folk Religion) มีพื้นฐานมาจากความเชื่อในพระเจ้า เทวดา

ภูตผี ปีศาจ แม่มด และอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยมีบุคคลผู้ทำหน้าที่สืบทอดความเชื่อในสังคมมาตั้งแต่ดั้งเดิมที่ปรากฏในชุมชน ได้แก่ หมอผี คนทรง ผู้นำพิธีกรรม ซึ่งมีความสามารถในการติดต่อสื่อสารวิญญาณและสิ่งเหนือธรรมชาติตามคติความเชื่อของผู้คนในชุมชนนั้นได้ นอกจากความเชื่อเรื่องวิญญาณซึ่งเป็นคติที่เก่าแก่ที่สุดในสังคมมนุษยชาติแล้ว ทั้งหมดล้วนเกิดขึ้นจากการประกอบความเชื่อ ความศรัทธา พฤติกรรมทางศาสนา มีผู้นำปฏิบัติและกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง Lindahl et al. (1979) กล่าวว่าศาสนาพื้นบ้านมักประกอบขึ้นมาจากความเชื่อของบุคคลในสังคมดั้งเดิม มักเกี่ยวข้องกับเรื่องเวทมนตร์คาถา คุณไสย คติการบูชาของขลัง พิธีกรรมการปลุกเสก และการขับไล่ภูตผีปีศาจ ซึ่งเป็นวิธีการแสดงออกของมนุษย์ตามความเชื่อ สาเหตุที่มนุษย์มีความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติจนนำไปสู่ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับคติการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากมนุษย์ต้องเผชิญกับภัยธรรมชาติ ความทุกข์ ความเจ็บปวด ความเลวร้ายต่าง ๆ ซึ่งมนุษย์มักจะอธิบายว่าเกี่ยวข้องกับการแทรกแซงของอำนาจเหนือธรรมชาติได้แก่ การกระทำของวิญญาณ การถูกอำนาจเหนือธรรมชาติสาปแช่ง แต่หากเป็นเรื่องดี มนุษย์จะเชื่อว่ามีอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลให้เป็นไปเช่นเดียวกัน (Anantasan & Boonpanyarote, 2017) ทั้งนี้ มนุษย์ได้แยกความเป็นบุคคลกับธรรมชาติทั้งในแง่บวกและลบ เช่น ป่าไม้ แม่น้ำ ภูเขา ท้องฟ้าที่สร้างความสมบูรณ์ในธรรมชาติ จะถูกอธิบายว่าเป็นเทพเจ้าที่ประทานพร ในขณะที่ภัยพิบัติทางธรรมชาติ โรคภัยไข้เจ็บและความหายนะต่าง ๆ จะถูกอธิบายว่าเป็นภูตผีปีศาจหรือสิ่งชั่วร้ายที่เข้ามาทำร้ายมนุษย์ ดังนั้นความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติทั้งแง่ดีและแง่ร้ายจึงแสดงออกแตกต่างกัน (Garcia, 2020) เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าศาสนาพื้นบ้านเกิดมาก่อนการมีศาสนาสากล และมีอิทธิพลและใกล้ชิดกับมนุษย์มาอย่างช้านาน ดังที่ภาพยนตร์เรื่องร่างทรงเป็นการจำลองภาพของสังคมหนึ่งในชุมชนของประเทศไทยที่มีความเชื่อแฝงฝังในวัฒนธรรมท้องถิ่นของผู้คนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยมีผลต่อทัศนคติ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนการดำเนินชีวิตประจำวัน

ดังนั้น ผู้วิจัยจะใช้กรอบความคิดของนักวิชาการเพื่อเป็นแว่นขยายในการศึกษาภาพสะท้อนด้านการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมเรื่องศาสนาพื้นบ้านและโลกเหนือธรรมชาติ ตามการนิยามคำว่า “ศาสนาพื้นบ้าน” ของ Lindahl et al. (1979) กล่าวถึงลักษณะเฉพาะของศาสนาพื้นบ้านว่าเป็นปรากฏการณ์ส่วนประกอบทางวัฒนธรรมที่ผู้เชื่อในศาสนาพื้นบ้านจะมารวมตัวกันเป็นกลุ่มอิสระและปฏิบัติตามความเชื่อของพวกเขาเอง โดยมีส่วนร่วมในระดับความเชื่อแบบเดียวกันเกี่ยวกับคติผีสางเทวดา และปฏิบัติผ่านการแสดงออกทางการสืบทอด ความเชื่อ คำพูด และพิธีกรรมที่ไม่มีแบบแผนตายตัว แต่มีลักษณะเฉพาะของชุมชนแห่งนั้น ซึ่งขึ้นอยู่กับผู้นำทางความเชื่อที่มีบทบาทหน้าที่ในการตอบสนองความต้องการของชุมชนโดยผ่านการสื่อสารกับสิ่งเหนือธรรมชาติและสะท้อนผ่านการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในปัจจุบันยังไม่พบงานวิจัยที่ศึกษาประเด็นศาสนาพื้นบ้านที่ปรากฏในภาพยนตร์เรื่องร่างทรงอาจเพราะเป็นภาพยนตร์ไทยที่เพิ่งเข้าฉายในปี พ.ศ. 2564 ดังนั้น งานส่วนใหญ่ที่พบจะเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาพยนตร์ไทยประเภทอื่น ซึ่งผู้วิจัยพบว่าเป็นงานวิจัยที่มีประเด็นเกี่ยวข้องในหัวข้อดังกล่าว ได้แก่ บทความวิจัยที่ศึกษากลวิธีการแปลและข้อผิดพลาดในการแปลคำและวลีทางวัฒนธรรมจากภาษาไทยเป็นภาษาจีนที่ปรากฏในบทบรรยายใต้ภาพในภาพยนตร์เรื่องร่างทรง (Duangmala & Numtong, 2022) พบว่าเป็นงานวิจัยที่ศึกษากลวิธีการแปลและข้อผิดพลาดในการแปลคำและวลีทางวัฒนธรรมที่ปรากฏ

ในบทบรรยายใต้ภาพในภาพยนตร์ เพื่อเป็นประโยชน์ในการแปลบทบรรยายใต้ภาพทางวัฒนธรรม และเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษาการแปลคำทางวัฒนธรรมไทยและจีน ซึ่งมีประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ การพบคำและวลีทางวัฒนธรรมที่มีมากที่สุดคือ คำทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ความเชื่อ พิธีกรรมต่าง ๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนในพื้นถิ่นอีสาน เช่น วัฒนธรรมการเลี้ยงผีหรือแก้บนในภาคอีสาน ความเชื่อเรื่องวิญญาณสัตว์ป่า และการปลุกเสกยันต์ ซึ่งเป็นการศึกษาเฉพาะกลวิธีการแปลทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้พบข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อที่ปรากฏในภาพยนตร์ ส่วนงานวิจัยอื่นจะเป็นการศึกษาพุทธศาสนากับความเป็นอื่นในภาพยนตร์ไทยของ Hemnalai (2020) เป็นการศึกษาวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเป็นอื่นในภาพยนตร์ไทยในช่วงปีพ.ศ. 2540–2560 โดยภาพยนตร์ที่ได้คัดสรรมามีทั้งหมด 5 เรื่อง ได้แก่ นางนาก (2542) 15 ค่ำ เดือน 11 (2545) โอเค เบตง (2546) พี่มาก...พระโขนง (2556) และธุดงควัตร (2559) โดยพบว่าภาพยนตร์ส่วนใหญ่มีตัวละครผู้หญิงที่ถูกมองเป็น “คนอื่น” ในพุทธศาสนาแบบไทย โดยพระภิกษุสงฆ์มีสถานะสูงสุด และสตรีคือศัตรูของพรหมจรรย์ แนวคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นอัตลักษณ์หนึ่งของพุทธศาสนาไทย และเป็นประเด็นที่ทำให้เห็นว่าเมื่อผู้หญิงกลายเป็นอื่นในพุทธศาสนาไทย จึงนำไปสู่การแสวงหาพื้นที่ของตนเองคือศาสนาพื้นบ้านและการทรงเจ้าเข้าผี ซึ่งผู้วิจัยนำมาตั้งเป็นสมมติฐานในงานวิจัยนี้ จากงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้น ยังไม่มีงานวิจัยศึกษาการถ่ายทอดข้อมูลทางวัฒนธรรมในเรื่องศาสนาพื้นบ้านและบทบาทของร่างทรงในภาพยนตร์ ซึ่งเป็นประเด็นใหม่ที่น่าศึกษาในฐานะภาพสะท้อนสังคม

สมมติฐาน

ในภาพยนตร์เรื่องร่างทรงเป็นภาพยนตร์ที่แสดงภาพสะท้อนในการถ่ายทอดข้อมูลทางวัฒนธรรม ความเชื่อในศาสนาพื้นบ้านและร่างทรงในสังคมชนบทไทย ซึ่งสะท้อนพื้นที่ทางความเชื่อของผู้หญิงมีความเกี่ยวข้องกับคติผีสางเทวดาและสิ่งเหนือธรรมชาติ ถือว่าเป็นอัตลักษณ์หนึ่งของศาสนาพื้นบ้านของไทย

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงภาพสะท้อนการถ่ายทอดข้อมูลทางวัฒนธรรมในประเด็นความเชื่อศาสนาพื้นบ้านและบทบาทที่มีต่อมิติทางจิตใจของผู้คนผ่านภาพยนตร์เรื่องร่างทรง
2. ทำให้เข้าใจบทบาทของร่างทรงในศาสนาพื้นบ้านของไทยผ่านภาพยนตร์เรื่องร่างทรง

วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยจะศึกษาภาพยนตร์ผ่านการอ่านตัวบทภาพยนตร์ที่นำเสนอไว้ได้แก่ บทสนทนาของตัวละคร การวิเคราะห์ภาพที่ใช้ในการโฆษณาภาพยนตร์ เนื้อเรื่องและฉากเหตุการณ์ที่ภาพยนตร์นำเสนอ รวมไปถึงพฤติกรรมของตัวละคร โดยผู้วิจัยเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ สรุปและอภิปรายผล

สรุปผลการวิจัย

ภาพยนตร์เรื่องร่างทรง (Medium) : ภาพสะท้อนด้านการถ่ายทอดข้อมูลในเรื่องของความเชื่อศาสนาพื้นบ้าน

สำหรับภาพยนตร์เรื่องนี้เป็นการสร้างบทภาพยนตร์ขึ้นมาใหม่ นับว่าเป็นภาพยนตร์ไทยที่สร้างสรรค์โดยใช้ข้อมูลจากทุนทางวัฒนธรรมความเชื่อของไทย ก่อเกิดเป็นภาพยนตร์ไทยสยองขวัญที่เผยแพร่ไปสู่ตลาดอุตสาหกรรมภาพยนตร์นานาชาติ โดยมีแรงบันดาลใจจากความเชื่ออันหลากหลายของคนไทยที่เกี่ยวกับโลกเหนือธรรมชาติ ซึ่งนำมาผูกเรื่องให้เป็นภาพยนตร์แนวสยองขวัญซึ่งมีประเด็นความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับภูตผีปีศาจที่มีบทบาทและเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินเรื่องราวของตัวละครหลักผ่านการแสดงอากัปกิริยาท่าทาง การถ่ายทอดเรื่องราวในภาพยนตร์นี้เป็นการเล่าเรื่องที่มีลักษณะเสมือนการถ่ายทำผ่านกล้องวิดีโอ (Found Footage) และการถ่ายทำผ่านกล้องวงจรปิดในบ้าน (Paranormal Activity) ของตัวละคร โดยทีมงานถ่ายทำสารคดีปลอมให้ผู้ชมเชื่อว่าเป็นการถ่ายทำตามติดตัวละครเพื่อบอกเล่าสิ่งที่พวกเขาประสบพบเจอ จึงทำให้ภาพยนตร์มีความแปลกใหม่และแตกต่างไปจากภาพยนตร์ไทยสยองขวัญเรื่องอื่น นับว่าเป็นผลงานหนึ่งที่ปลุกกระแสการสร้างภาพยนตร์ผีไทยรูปแบบใหม่

จากภาพยนตร์ ผู้วิจัยพบภาพสะท้อนด้านการถ่ายทอดข้อมูลทางศาสนาพื้นบ้านกับบทบาทที่มีต่อมิติทางจิตใจของผู้คนและบทบาทหน้าที่ของร่างทรงในภาพยนตร์ ซึ่งจำแนกเป็น 4 ประเด็นดังนี้

1. ภาพสะท้อนระบบความเชื่อวิญญาณนิยมและความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ

การถ่ายทอดเรื่องราวผ่านภาพยนตร์เป็นการเล่าเรื่องการสืบทอดเชื้อสายของร่างทรง ผู้วิจัยพบว่าเค้าโครงเรื่องมีการนำเสนอแก่นหลักของภาพยนตร์ไว้ตั้งแต่แรก โดยมุ่งนำเสนอแก่นเรื่องที่คติความเชื่อของตัวละครที่เชื่อว่ามีวิญญาณและสิ่งเหนือธรรมชาติในทุกสรรพสิ่ง ซึ่งเป็นแก่นหลักของภาพยนตร์ที่ใช้ในการดำเนินเรื่อง ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจที่สุดของภาพยนตร์เพราะเป็นการประกอบสร้างให้เห็นบรรยากาศของนานาความเชื่อแบบผสมผสานกันระหว่างคติความเชื่อศาสนาแบบไทยของชาวบ้าน โดยอาศัยเทคนิคทางภาพยนตร์ในการเล่าเรื่องแบบการสัมภาษณ์ตัวละคร และถ่ายทำแบบตามติดชีวิตตัวละครจนไปพบกับเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งลี้ลับบางอย่าง อย่างไรก็ตามฉากแรกที่ทีมงานสัมภาษณ์ป้านิ่มในฐานะของผู้สืบทอดเชื้อสายร่างทรงคนปัจจุบัน นับว่าเป็นฉากที่สำคัญของเรื่องที่เปิดเผยเทคนิคของการผูกโยงเนื้อเรื่องให้เข้ากับความเชื่อของตัวละครในฐานะตัวแทนของคนไทยจำนวนหนึ่งในปัจจุบันที่มีความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และมีคติการบูชาผีสางเทวดาอย่างหลากหลาย ซึ่งเมื่อพิจารณาจะพบว่าแนวความคิดหลักในภาพยนตร์คือเรื่อง “วิญญาณนิยม” (Animism) โดยเชื่อว่าสรรพสิ่งล้วนมีวิญญาณหรือผีสางเทวดาสถิตอยู่ทุกแห่งหน การนับถือผีเกิดจากความไม่รู้หรือความไม่เข้าใจในปรากฏการณ์ทางธรรมชาติทำให้มนุษย์เกิดความหวาดกลัวจนนำไปสู่การสร้างตัวตนและบทบาทของความศักดิ์สิทธิ์ที่มีนามว่า “ผี” โดยเชื่อว่ามีพลังบางอย่างที่ทำให้เกิดผลดีและผลร้ายได้ มนุษย์จึงยอมจำนนต่ออำนาจผีที่ถูกสร้างขึ้นในสังคม ในความเชื่อเรื่องการนับถือผีนั้นมีบันทึกในประวัติศาสตร์ของอุษาคเนย์ ซึ่งเชื่อว่ามีผีสิงสถิตอยู่ในทุกแห่ง ผีในความเชื่อดั้งเดิมถูกเรียกว่า “ขวัญ” ซึ่งเชื่อว่าขวัญจะสิงสู่อยู่ในธรรมชาติ เมื่อขวัญออกจากร่างของมนุษย์แล้วก็จะไปรวมกับผีขวัญของบรรพชนเช่นเดียวกับในภาพยนตร์เรื่องร่างทรงที่มีการกล่าวถึงความเชื่อดังกล่าวอีกด้วย (Jumnian &

Pisulyabut, 2022) สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์นั้นมีความเชื่อว่าวิญญาณหรือผีมีอยู่จริง และเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ ในภาพยนตร์ได้นำเสนอภาพสะท้อนของคติความเชื่อที่ชาวอีสานนับถือ โดยแสดงเชิงสัญลักษณ์นิยมเป็นตัวแทนความเชื่อของผีสางเทวดาในรูปแบบของวัตถุ สิ่งของ รูปปั้น รูปเคารพบูชา สถานที่ เป็นต้น โดยผู้เขียนจะแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นที่ปรากฏในภาพยนตร์ ซึ่งจำลองสภาพสังคมในปัจจุบันดังนี้

1.1 คติผีสางเทวดา

ในภาพยนตร์ปรากฏความเชื่อเรื่องของเทวดา ภูตผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสลับซับซ้อนและผสมผสานกลายเป็นคติผีสางเทวดา (Spirit) ที่เป็นความเชื่อของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในชุมชนแห่งนี้มาอย่างช้านาน ดังตัวอย่างบทสนทนาของตัวละครป้านิ่มกับทีมงานถ่ายทำสารคดีในภาพยนตร์กล่าวถึงความเชื่อเรื่องนิยามความหมายคำว่า “ผี” ของชาวอีสานว่า

> *“...ความหมายของคำว่าผีของคนอีสาน มันอาจจะไม่เหมือนที่พวกคุณรู้จักกันนะ พวกเราเชื่อว่าสิ่งที่เหนือธรรมชาติทุกอย่างจะเรียกว่าผีหมดเลย ไม่ใช่แค่วิญญาณคนตายอย่างเดียว เราเชื่อว่ามีผีอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่าง ในบ้าน ตามป่า ตามเขา ต้นไม้ ตามไร่ ตามนา มีผีอยู่หมดทุกอย่างเลย”*
>
> (Pisanthanakun, 2021a)

ดังจะเห็นได้จากในภาพยนตร์ เมื่อตัวละครกล่าวถึงนิยามผี จะมีการนำเสนอภาพของความเชื่อต่าง ๆ ในชุมชนด้วย เช่น ศาลพระภูมิ ศาลปู่ตา ศาลผีตาแฮก เสาบือบ้าน รูปปั้นเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เสื้อสีแดง ผีตาโขน สะท้อนภาพคติความเชื่อผีสางเทวดาในชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีความหลากหลาย อันเป็นส่วนหนึ่งของพื้นฐานชีวิตคนไทย สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นความเชื่อดั้งเดิมที่คนท้องถิ่นเชื่อกันว่าตามป่า เทือกเขา ถ้ำ แม่น้ำ ห้วยหนอง คลองบึง และตามบริเวณหมู่บ้านจะมีผีหรือดวงวิญญาณอาศัยอยู่ คนไทยจะมีความเชื่อดังกล่าวเป็นพื้นฐาน ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจ และเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำหน้าที่คล้ายกับธรรมเนียมแบบแผนวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงระหว่างคนกับคน คนกับชุมชน และคนกับธรรมชาติ ระดับแรกคือการกำหนดสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่ามีผีสิงสถิตอยู่ เช่น มีหิ้งผีเรือน ซึ่งพัฒนาไปเป็นการตั้งศาลเพียงตาหรือศาลพระภูมิให้เป็นที่สถิตของผี คนในบ้านจะต้องเคารพยำเกรง ไม่ลบหลู่หรือแสดงพฤติกรรมไม่ดี จะช่วยคุ้มครองคนในบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ล้วนเป็นภาพสะท้อนของความเชื่อวิญญาณนิยมและความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติทั้งสิ้นตามที่กล่าวในภาพยนตร์นั้น มีทั้งที่เป็นวิญญาณที่สิงสถิตในธรรมชาติ อารักขามนุษย์ บางชนิดเป็นผีดีมีคุณต่อมนุษย์ ได้แก่ ผีอารักษ์ ผีบ้าน ผีเรือน ผีฟ้า ผีตาแฮก ผีบรรพบุรุษ เป็นต้น ซึ่งตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ ด้านความสุข ความอุดมสมบูรณ์ และคุ้มครองมนุษย์ให้พ้นอันตราย บางชนิดเป็นผีปีศาจชั่วร้ายที่ถูกอธิบายว่าเป็นผีที่ให้โทษกับมนุษย์ อันเป็นสาเหตุของความเจ็บป่วย ความตาย ความฝันหรือลางร้าย โดยเชื่อว่าผู้ที่ตายไปอย่างไม่เป็นสุขมักกลายเป็นผีร้าย ได้แก่ ผีตายโหง ผีห่า และภูตผีปีศาจ เป็นต้น ซึ่งในภาพยนตร์เรื่องนี้กล่าวถึงผีดังกล่าวซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับตระกูลยะสันเทียะที่เคยกระทำไม่ดีกับบุคคลอื่นในตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ และทำให้ผีตายโหงติดตามมาทวงคืน และสร้างความเจ็บปวด ดังข้อความหนึ่งที่ตัวละครหมอผีสันติกล่าวไว้ในเหตุการณ์ที่ป้าน้อยหรือแม่ของมิ้งตัดสินใจพาลูกสาวที่มีอาการประหลาด เพื่อไปพบหมอสันติเป็นครั้งแรก ดังนี้

“สภาพมิ้งตอนนี้ก็เหมือนกับรถที่เสียบกุญแจคาไว้ มันไม่ได้มีตัวเดียว มันรวมตัวกันด้วยความอาฆาตแค้น แล้วความอาฆาตพยาบาทนี้แหละได้ดึงดูดผีเร่ร่อนที่ตายโหงและภูตพรายที่เป็นสัตว์เดรัจฉานอย่างวิญญาณงู หมา ตะขาบ แมงมุม ต้นไม้ ใบหญ้า ทั้งหมดได้รวมตัวกัน จนกลายเป็นปีศาจที่มีพลังแกร่งกล้ามาก”

(Pisanthanakun, 2021b)

จากตัวอย่างคำกล่าวของตัวละครหมอผีสันติ สะท้อนให้เห็นการถ่ายทอดข้อมูลในเรื่องของความเชื่อเรื่องวิญญาณและการอาฆาตแค้นจองเวรของผีร้ายคือ วิญญาณที่เข้ามาวนเวียนไม่ไปเกิดเพราะความอาฆาตโกรธแค้น การพยายามเข้าสิงหรือเข้ามาสร้างความทุกข์และผลกระทบต่อชีวิตของตัวละคร เช่น ทำให้เจ็บป่วยไม่หายหรือไม่มีหนทางรักษาได้ เพื่อทำให้คนรอบข้างเกิดความทุกข์ใจ ซึ่งปรากฏผ่านภาพยนตร์เรื่องนี้เป็นภาพสะท้อนหนึ่งตามความเชื่อของคนไทยต่อการสืบทอดความหมายของผีร้ายหรือวิญญาณไม่ดีก่อโทษแก่มนุษย์ ข้อความดังกล่าวข้างต้นจึงสะท้อนให้เห็นคติความเชื่อผีสางเทวดาอย่างชัดเจนและสอดคล้องกับแนวคิดวิญญาณนิยมที่เชื่อว่ามีวิญญาณสิงสถิตในทุกหนแห่ง ในข้อความดังกล่าวสื่อถึงความเชื่อผีเร่ร่อนเป็นผีร้ายหรือปีศาจประเภทหนึ่ง ซึ่งคติความเชื่อดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องศาสนาพื้นบ้านของ Lindahl et al. (1979) ว่าความเชื่อคติผีสางมิใช่แค่เกี่ยวกับเทพยดาอย่างเดียวแต่รวมไปถึงเหล่าภูตผีปีศาจด้วย

1.2 ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ

ในภาพยนตร์กล่าวถึงความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ โดยเกี่ยวข้องกับตัวละครอย่างต่อเนื่อง ซึ่งตัวละครจะกล่าวถึงความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้แก่ พลังอำนาจหรือพลังบังคับเหนือธรรมชาติ (Supernatural Forces) ทั้งนี้ในภาพยนตร์กล่าวถึงเรื่องของพลังอำนาจบางอย่างที่อาจเป็นสาเหตุทำให้มิ้งผู้เป็นหลานสาวของป้านิ่มมีอาการแปลกประหลาด ซึ่งเป็นความสงสัยของป้านิ่มผู้เป็นร่างทรง และมองว่าพลังอำนาจนี้อาจนำมาซึ่งความเจ็บป่วยอย่างไร้สาเหตุ เพราะถูกสิ่งเหนือธรรมชาติลงโทษ ในที่นี้มีความหมายตรงกับคำว่า “ตาบู” (Taboo) หมายถึงการกำหนดข้อห้าม ซึ่งอาศัยพลังควบคุมลงโทษด้วยอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาหรือไสยศาสตร์ และเป็นการควบคุมทางสังคมด้วยวิธีการละเว้นโดยคำนึงถึงอันตรายซึ่งอาจจะเกิดขึ้นจากอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติที่เกี่ยวข้องบังคับการกระทำนั้น ทำให้ต้องปฏิบัติตามข้อห้ามนั้นอย่างเคร่งครัด มิฉะนั้น ผีอารักษ์จะให้โทษเมื่อมีการละเมิด สอดคล้องกับความเชื่อคนไทยต่อเรื่องผีฟ้าหรือพญาแถนที่มีบทบาทกำหนดให้ดีให้ร้ายแก่มนุษย์ ตลอดจนคอยช่วยเหลือมนุษย์เมื่อยามประสบความเดือดร้อนหรือภัยพิบัติเป็นต้นว่าในยามเจ็บป่วยไข้ ชาวบ้านจะประกอบพิธีลำผีฟ้าการอ้อนวอนและอัญเชิญผีฟ้าให้มาช่วยรักษาผู้เจ็บป่วยนั้น (Kedthet, 2007) ด้วยเชื่อว่าการเจ็บป่วยของมนุษย์เกิดจากการล่วงละเมิดต่อผี ผีจะลงโทษให้มีอันเป็นไปนั่นเอง ซึ่งในภาพยนตร์กล่าวถึงความเชื่อเรื่อง “การผิดผี”ระหว่างมิ้งและแมค ซึ่งเป็นพี่น้องตามสายเลือดของตระกูลยะสันเทียะ สะท้อนการถ่ายทอดข้อมูลถึงบทบาทในลักษณะของการเตือนและการปรามการกระทำผิดทางเพศของบุคคล ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญมีหน้าที่เป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมโดยเป็นตัวกำกับกฎเกณฑ์นั้นให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เช่น การสอนลูกสาวให้รักนวลสงวนตัว ไม่ละเมิดหรือกระทำผิดไปจากทำนองคลองธรรม เพราะหากฝ่าฝืนจะทำให้ผีเรือนไม่พอใจ หรืออาจทำให้บุคคลนั้นและญาติผู้ใหญ่ในบ้านต้อง

เจ็บป่วยหรือถูกลงโทษให้เกิดความวิบัติต่าง ๆ ในวงศ์ตระกูล ดังนั้นการกระทำดังกล่าวไม่เพียงเป็นการทำผิดต่อผี แต่ยังหมายถึงการกระทำที่เป็นการละเมิดต่อกฎเกณฑ์ของสังคม ซึ่งบทบาทของความเชื่อเรื่องผีต่อสังคมเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติมีบทบาทต่อผู้คนในสังคมโดยเฉพาะเป็นเครื่องมือควบคุมสังคมผ่านกุศโลบาย และการรวมตัวของเครือญาติหรือคนในชุมชน ถือว่าเป็นการส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีต่อกัน

2. ภาพสะท้อนพื้นที่ของผู้หญิงในฐานะผู้สืบทอดร่างทรงในศาสนาแบบการทรงเจ้าเข้าผีของไทย

พื้นที่ของการสืบทอดร่างทรงในภาพยนตร์แสดงภาพสะท้อนของบทบาทถึงการสงวนพื้นที่เฉพาะของผู้สืบเชื้อสายเป็นผู้หญิงในตระกูล และเป็นพันธะที่มีต่อลูกหลานผู้หญิงภายในตระกูล ซึ่งต้องรับผิดชอบในการสืบทอดเชื้อสายร่างทรงย่าบาหยันของตระกูลในเวลาต่อมา ไม่ว่าจะยินยอมหรือไม่ก็ตาม ซึ่งในภาพยนตร์ได้นำเสนอความขัดแย้งระหว่างป้านิ่มและป้าน้อย ซึ่งเป็นพี่น้องในตระกูล อันเนื่องมาจากความไม่ยินยอมของป้าน้อยต่อการสืบทอดเชื้อสายร่างทรง จึงผลักไสให้น้องสาวด้วยวิธีการต่าง ๆ จากภาพสะท้อนดังกล่าวแสดงให้เห็นประเด็นสำคัญในการนิยามศาสนาพื้นบ้านในอีกชื่อหนึ่งคือ “ศาสนาการทรงเจ้าเข้าผี” (Shamanic Religion) ซึ่งแตกต่างจากศาสนาหลัก เพราะบทบาทของหมอผีและคนทรงถือเป็นบทบาทหลัก หมอผีและคนทรงเป็นบทบาทที่มีการยกย่องนับถือมาตั้งแต่สมัยโบราณ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านการรักษา ผู้เชื่อในเรื่องผีสางเทวดา ผู้ทำนาย และหมอเวทมนตร์ ซึ่งในพื้นที่ดังกล่าวจะพบเห็นบทบาทของแม่มดในประวัติศาสตร์ที่มักเป็นผู้หญิงซึ่งมีความสามารถในการใช้เวทมนตร์คาถาในการทำนาย การใช้พืชสมุนไพรเพื่อการรักษา และมีพลังสื่อจิตวิญญาณระหว่างคนธรรมดากับองคภาวะทางศาสนา ในงานวิจัยหนึ่งของ Mougne (1984) ได้กล่าวถึงประเด็นของสัญลักษณ์บทบาททางเพศของผู้หญิงในวัฒนธรรมไทยที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูให้อยู่ประจำบ้านเรือนเป็นสำคัญ ในขณะที่ผู้ชายจะออกไปเผชิญโลกภายนอกและมีบทบาทสำคัญต่อกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ และพบว่าผู้หญิงมีบทบาทในการจัดการทรัพยากร อำนาจและพิธีกรรมของผีประจำตระกูล และวิถีชีวิตในสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม เมื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนไปตามกาลเวลา ทั้งการเปลี่ยนแปลงประชากร การอพยพย้ายถิ่นฐาน การแต่งงานเข้าครอบครัวใหม่ รวมทั้งเศรษฐกิจและอิทธิพลความทันสมัยย่อมส่งผลกระทบต่อการลดทอนความศักดิ์สิทธิ์ของผีบรรพบุรุษลงไปเช่นเดียวกัน ซึ่งในกรณีของป้าน้อย ตัวละครหนึ่งในภาพยนตร์ซึ่งต้องเป็นสืบทอดเชื้อสายร่างทรงถัดจากน้าสาวของตน กลับตัดสินใจออกจากครอบครัวและแต่งงานกับตระกูลยะสันเทียะ โดยต่อมาป้าน้อยได้เปลี่ยนศาสนาเป็นศาสนาคริสต์ โดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับป้านิ่มและความเชื่อแบบศาสนาพื้นบ้านอีกเลย จึงเป็นสาเหตุให้ทั้งป้าน้อยและป้านิ่มมีความขุ่นมัวในใจ จนกระทั่งป้าน้อยสูญเสียสามีและลูกสาวป่วยจากการโฆษณาภาพยนตร์เรื่องร่างทรง ทางทีมงานได้จัดทำแผนผังสองตระกูลในภาพยนตร์ไว้ดังนี้

ภาพที่ 1 แผนผังต้นไม้ตระกูลผู้สืบทอดร่างทรง
ที่มา : GDH (2021a)

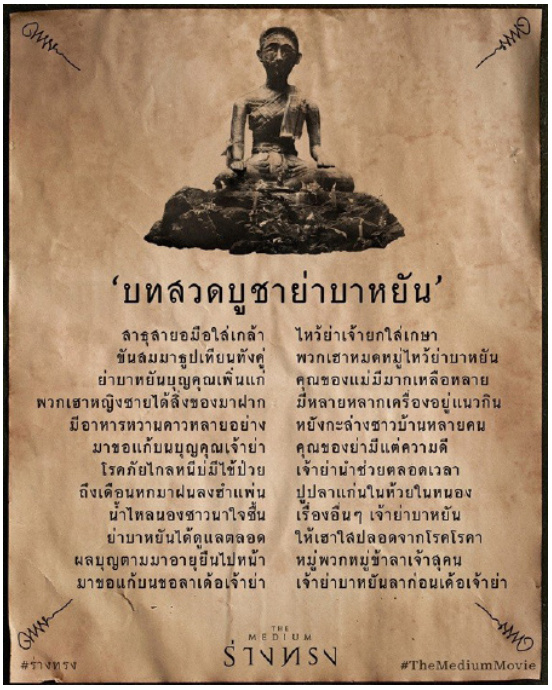
จากภาพดังกล่าวจะเห็นว่าตระกูลของฝ่ายผู้สืบทอดร่างทรงนั้น มีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษก็คือยายและน้า จนมาถึงตัวละครสำคัญคือป้านิ่ม หญิงชาวบ้านที่เป็นผู้สืบทอดเชื้อสายร่างทรงของย่าบาหยันในปัจจุบัน ซึ่งมีบทบาทเป็นผู้ทำพิธีกรรมเพื่อการรักษาโรคและความเจ็บป่วยอันเกิดมาจากสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยอ้างอิงความศรัทธาในย่าบาหยันเป็นศูนย์กลางของความเชื่อในชุมชนแห่งนั้น ซึ่งสอดคล้องกับกรอบความคิดเรื่องศาสนาพื้นบ้าน ได้แก่ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับคติผีสางเทวดาและอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยผ่านคนทรงผู้เป็นสื่อกลางในการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ในภาพยนตร์นำเสนอเรื่องย่าบาหยันเลือกร่างทรงประจำหมู่บ้านโดยจะเลือกเมื่อถึงเวลาและมักจะเป็นลูกหลานผู้หญิงในตระกูล การสืบทอดร่างทรงจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อร่างทรงคนปัจจุบันเสียชีวิตหรือตามที่เทพบาหยันเลือก เมื่อรับหน้าที่เป็นร่างทรงแล้วจะไม่สามารถมีครอบครัวได้ สะท้อนให้เห็นการบังคับผู้หญิงในตระกูล ดังนั้นไม่ว่าบุคคลนั้นจะยินยอมหรือไม่ก็ตามก็มิอาจจะปฏิเสธต่อการถูกเลือกเป็นร่างทรงได้ เพราะบุคคลนั้นจะมีอาการป่วยและความผิดปกติเกิดขึ้นกับร่างกาย เช่น ปวดหัวมาก ปวดเมื่อยตามตัวหนักบ่า นอนละเมอ มีความสามารถด้านนาฏศิลป์อย่างน่าประหลาด (GDH, 2021b) เสมือนสัญญาณของเวลาที่ย่าบาหยันจะเลือกผู้สืบทอดเชื้อสายร่างทรง ตามความเชื่อในภาพยนตร์ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อของคนไทย หากผู้ใดจะเป็นคนทรงหรือปรารถนาจะรับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดมาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต จะต้องผ่านพิธีรับขันธ์ตามความเชื่อ เพื่อแสดงการยอมรับนับถือและเตรียมพร้อมต่อการเป็นคนทรง จากการโฆษณาภาพยนตร์เรื่องร่างทรง ทางทีมงานได้จัดทำภาพแสดงอาการความผิดปกติของร่างทรง ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อของคนไทย

ในภาพยนตร์สะท้อนภาพความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงและการเข้าทรงเป็นสัญลักษณ์ของการสื่อสารของผู้หญิง การสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านการสืบทอดเชื้อสายร่างทรงในเครือญาติ และบทบาทของร่างทรงของผู้หญิงในสังคมชนบทเป็นผู้นำที่มีประสบการณ์ รับรู้ถึงความต้องการ เข้าใจปัญหาของกลุ่มผู้หญิงผู้มาขอความช่วยเหลือ และใช้การสื่อสารเพื่อเสริมสร้างอำนาจผนวกกับการใช้ทุนที่ผู้หญิงได้สั่งสมมา ซึ่งเป็นพื้นที่ปลอดภัยสำหรับคนในชุมชน ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทและได้รับการยอมรับมากยิ่งขึ้น เมื่อผู้หญิงสามารถสืบทอดความเชื่อดังกล่าวมาได้อย่างต่อเนื่อง ย่อมทำให้ผู้หญิงสามารถยืนหยัดรักษาพื้นที่ทางสื่อพิธีกรรมที่ตนเองครอบครองและดำรงสืบทอดในเชื้อสายตระกูลได้อย่างยาวนาน ความเชื่อดังกล่าวนั้นเป็นผลทำให้คติความเชื่อการบูชาย่าบาหยันยังคงมีอยู่ได้ แต่ในทางตรงกันข้าม ภาพยนตร์ได้นำเสนอถึงวิญญาณฝ่ายร้ายกล่าวคือ คนตายไม่เป็นสุขหรือถูกกระทำจึงทำให้เกิดความอาฆาตแค้น โดยเชื่อว่าอาจมีดวงวิญญาณดังกล่าวเข้าสิงร่าง ดังนั้นความหมายของคำว่า “ร่างทรง” จึงมีความหมายสองนัย กล่าวคือเป็นการเข้าทรงตามความเชื่อในศาสนาพื้นบ้าน โดยมุ่งหมายเพื่อสืบทอดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในกลุ่มคน และอีกความหมายหนึ่งคือการถูกเข้าสิงโดยผีร้ายในร่างของมนุษย์ ซึ่งต้องอาศัยการพึ่งพาคนทรงและหมอผีในการช่วยเหลือเป็นสำคัญ

3. ภาพสะท้อนพฤติกรรมในภาวะแวดล้อมทางศาสนาพื้นบ้านและการประกอบพิธีกรรม

ในภาพยนตร์กล่าวถึงผีบรรพบุรุษของตระกูลป้านิ่มที่นับถือและรับสืบทอดจนถึงปัจจุบัน โดยมีการสืบเชื้อสายร่างทรงเพื่อการสืบทอดเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษและมีบทบาทในการส่งทอดความเชื่อพื้นบ้านดังกล่าวผ่านการประกอบพิธีกรรมในสถานที่สงวนบนยอดเขาซึ่งปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง ทางทีมงานจัดสร้างภาพยนตร์กล่าวที่มาของชื่อย่าบาหยันว่า “บาหยัน” หมายถึงผู้ดูแล ส่วน “เทพบาหยัน” หรือ “ย่าบาหยัน” คือผีบรรพบุรุษ (GDH, 2021c) แม้ว่าชาวบ้านจะไม่รู้ประวัติความเป็นมาของเทพบาหยัน แต่ทุกคนก็เชื่อว่า เทพบาหยันคือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยคุ้มครอง จึงมีการทำพิธีไหว้เทพบาหยันเป็นประจำทุกปี โดยมีร่างทรงเป็นสื่อกลางระหว่างเทพบาหยันและชาวบ้าน โดยมีการสวดบูชาและร่ายรำบูชาย่าบาหยัน การแก้บน การปัดเป่ารักษาโรคที่เกิดจากผีไร่ผีนา ความเชื่อดังกล่าวจึงยกสถานะของผีบรรพบุรุษนิรนามกลายเป็นเทพประจำท้องถิ่นที่มีชาวบ้านศรัทธาในฐานะของเทพผู้มีคุณ ซึ่งสะท้อนภาพการถ่ายทอดในเรื่องการบูชาสภาวะเหนือธรรมชาติในภาพยนตร์ (Haviland, 1983) ได้แก่ เทพเจ้าท้องถิ่น วิญญาณบรรพบุรุษ และผีสางเทวดาในหมู่บ้านหรือชุมชน (Nonhuman Spirit Beings) การบูชาย่าบาหยันเริ่มต้นจากการบูชาบรรพบุรุษไปสู่การบูชาเทพโดยมีป้านิ่มเป็นตัวแทนของเทพย่าบาหยันที่อ้างอิงเอาพลังอำนาจนั้นมาใช้เป็นสื่อกลางที่ดึงดูดกลุ่มผู้นับถือ สะท้อนให้เห็นว่าลัทธิพิธีเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพื้นบ้าน พิธีกรรมทั้งหมดจะกระทำผ่าน “ร่างทรง” ผู้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการติดต่อผีกับมนุษย์ ในที่นี้ ย่าบาหยันถือว่าเป็นผีอันเกิดจากวิญญาณของคนที่ตายไปแล้ว ซึ่งกลายเป็นผีชั้นสามัญที่มีคุณงามความดีในฐานะของบรรพบุรุษที่ชาวบ้านนับถือ ซึ่งตรงตามที่ Irvine (1984) กล่าวว่าลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีแบบดั้งเดิมต้องสืบทอดการนับถือผีบรรพบุรุษ และอนุรักษ์ความเชื่อในหมู่ของเครือญาติและผู้อาวุโสในชุมชน หากสิ้นผู้สืบทอด ย่อมทำให้ลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีเสื่อมความนิยมลงได้โดยง่าย ในภาพยนตร์มีฉากสำคัญของการขับร้องบทสวดบูชาย่าบาหยันดังนี้

ภาพที่ 2 บทสวดบูชาย่าบาหยัน
ที่มา : GDH (2021d)

จากเพลงสวดบูชาย่าบาหยันข้างต้น จะเห็นได้ว่าชาวบ้านมีความศรัทธาต่อย่าบาหยันในฐานะเป็นผีบรรพบุรุษประจำท้องถิ่นที่ชาวบ้านในชุมชนจะมากราบไหว้บูชา แม้ว่าย่าบาหยันแต่เดิมจะเป็นมนุษย์มาก่อน ซึ่งในบทเพลงแสดงให้เห็นว่าย่าบาหยันเป็นคนดีมีศีลธรรม และเมื่อเสียชีวิตลงจึงกลายเป็นผีบรรพบุรุษที่มีบุญคุณต่อลูกหลาน การสืบทอดเชื้อสายร่างทรงในภาพยนตร์ ทำให้ความเชื่อดังกล่าวดำรงอยู่ได้ มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน และมีบทบาทเป็นที่พึ่งทางจิตใจ สะท้อนถึงคตินับถือผีสางเทวดา ซึ่งเป็นสื่อแห่งอำนาจที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีตัวตนอยู่จริง และมีพลังอำนาจสามารถให้คุณและโทษได้ ซึ่งสอดคล้องกับกรอบความคิดศาสนาพื้นบ้านของ Lindahl et al. (1979) ในเรื่องการประกอบพิธีกรรมโดยมีบทสวดและกลุ่มบุคคล ได้แก่ ผู้ทำพิธี ผู้รับการรักษา ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรม ซึ่งเป็นภาพสะท้อนที่ภาพยนตร์แสดงให้เห็นการจำลองการประกอบพิธีกรรม และความเชื่อในศาสนาพื้นบ้านของคนในชุมชน

ในภาพยนตร์แสดงภาพของตัวละครที่แตกต่างและหลากหลายท่ามกลางบริบทภาวะแวดล้อมทางศาสนาพื้นบ้าน แบ่งตัวละครออกเป็น 2 กลุ่มที่ชัดเจนในภาพยนตร์ ได้แก่ กลุ่มที่เชื่อในศาสนาพื้นบ้านและสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ป้านิ่มผู้สืบทอดร่างทรงย่าบาหยันและหมอผีสันติ ส่วนกลุ่มที่ไม่เชื่อในศาสนาพื้นบ้านและสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ป้าน้อยและมิ้ง มีข้อสังเกตหนึ่งว่ามิ้งเป็นลูกสาวของป้าน้อย ซึ่งเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ไม่เชื่อในศาสนาและสิ่งเหนือธรรมชาติใด ๆ จะเห็นได้จากที่ทีมงานสารคดีสัมภาษณ์มิ้งในตอนต้นจะพบว่ามิ้งไม่เชื่อเรื่องร่างทรงและไม่ต้องการจะเป็นผู้สืบทอดเชื้อสายร่างทรง ส่วนป้าน้อยเป็นผู้ที่ปฏิเสธการสืบทอดเชื้อสายร่างทรงมาก่อน จึงเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ สะท้อนการไม่ยอมรับความเชื่อศาสนาพื้นบ้าน นอกจากนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าจากการเปลี่ยนสถานะศาสนาของป้าน้อยใหม่นั้นมีสาเหตุอีกประการ

กล่าวคือเพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงคำสอนทางพุทธศาสนาที่ป้าน้อยคิดว่าขัดต่อการประกอบอาชีพค้าเนื้อสุนัขของตน อย่างไรก็ตาม ตัวละครป้าน้อยมีความผันแปรในหลายสถานการณ์ เมื่อเกิดเหตุการณ์ร้ายกับมิ้งผู้เป็นลูกสาวของตนนั้น นำไปสู่สาเหตุให้กลับมาพึ่งพาร่างทรงและอาศัยแนวทางปฏิบัติของศาสนาพื้นบ้านอีกครั้ง ซึ่งปรากฏสัญลักษณ์ของการยอมรับความเชื่อดังกล่าว ได้แก่ การพามิ้งไปรับขันธ์ตามความเชื่อของตระกูลเพื่อจำยอมต่อการสืบเชื้อสายร่างทรง การขอขมาต่อย่าบาหยันด้วยธูปเทียนแพดอกไม้ตามธรรมเนียมปฏิบัติที่ป้านิ่มแนะนำ ดังคำกล่าวของตัวละครป้าน้อยที่สะท้อนให้เห็นชัดเจนว่าความเชื่อย่อมมีความแปรเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขและเหตุปัจจัยในชีวิตของมนุษย์ ความว่า

> *“ป้าก็ได้แต่ขอพร...ไหว้พระ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทุก ๆ พระองค์ ใครองค์ไหนก็ได้ ช่วยตามลูกสาวป้ากลับ... ป้าก็หาวิธีของป้าเอง ถึงแม้มันจะขัดกับหลักศาสนาของป้า ป้าก็ต้องทำแล้วหละ”*
>
> (Pisanthanakun, 2021c)

ในภาพยนตร์จะเห็นได้ว่าตัวละครสำคัญคือร่างทรงและหมอผีผู้ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในศาสนาพื้นบ้าน แม้ว่าตัวละครอื่นจะมีการนับถือศาสนาหลักเป็นพุทธศาสนา คริสต์ศาสนาก็ตาม แต่ในภาพยนตร์ก็สื่อให้เห็นที่พึ่งหรือที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของตัวละครมีอยู่อย่างหลากหลาย และผสมผสานเป็นความเชื่อของปัจเจกบุคคล ซึ่งมีความผันแปรเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขและเหตุปัจจัยในชีวิตของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม ในภาพยนตร์ไม่ปรากฏนักบวชในศาสนาที่ตัวละครนับถือเข้ามาเกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือในความเชื่อของสิ่งเหนือธรรมชาติใด ๆ แต่ตัวละครจะมุ่งไปหาร่างทรงและหมอผีเป็นที่พึ่งสำคัญโดยเฉพาะป้านิ่มที่มีบทบาททั้งในฐานะของพลังอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติในศาสนาพื้นบ้าน และในฐานะของสมาชิกในครอบครัวที่มีความปรารถนาจะช่วยเหลือหลานสาวของตนและหาสาเหตุที่หลานสาวมีอาการประหลาดด้วยวิธีต่าง ๆ ตามแนวทางของศาสนาพื้นบ้าน ได้แก่ พิธีตอกไข่เพื่อทำนายทายทัก เป็นภาพสะท้อนหนึ่งถึงการถ่ายทอดข้อมูลในวัฒนธรรมทางความเชื่อรูปแบบหนึ่งในการประกอบพิธีไสยศาสตร์ที่มีมาแต่โบราณ ได้แก่ พิธีกรรมทางเขมรจะเรียกว่าพิธีกรรม “เลียกดอก” และพิธีเสี่ยงทาย (บูน) ชาวไทยเขมรจะทำนายโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นโดยไม่ทราบสาเหตุ เสี่ยงทายหาของหาย และเรื่องอื่น ๆ (Suksawat, 2014) และพิธีลำผีฟ้าของคนในภาคอีสานของไทยที่กระทำเพื่อการรักษาโรค (Charoenmahavit, 2020) นอกจากนี้ในภาพยนตร์ยังนำเสนอนานาความเชื่อ เช่น พิธีแช่ว่านหรือการอาบน้ำมนต์ตามความเชื่อของกลุ่มผู้นิยมไสยศาสตร์ซึ่งเป็นการแช่ว่านตามแนวความเชื่อที่มีอยู่จริงในประเทศไทย โดยเชื่อว่าผู้ได้ลงแช่ว่านจะทำให้คงกระพันชาตรีฟันแทงไม่เข้า และป้องกันสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆโดยผู้ลงแช่ก็ต้องมีศรัทธาและหลังจากผ่านพิธีแช่ว่านแล้ว บุคคลนั้นต้องไม่ประพฤติผิดศีลธรรม มิฉะนั้นจะทำให้เสื่อมคลายความศักดิ์สิทธิ์และบังเกิดโทษภัยแก่บุคคลนั้นได้

4. การศึกษาบทบาทหน้าที่ของร่างทรงในศาสนาพื้นบ้านที่มีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน

ในภาพยนตร์แสดงภาพสะท้อนบทบาทหน้าที่ของร่างทรงในศาสนาพื้นบ้านที่ตอบสนองต่อคนในชุมชนไว้ 3 ด้าน ได้แก่ (1) บทบาทในการประกอบพิธีกรรมและสงวนรักษาพื้นที่ทางความเชื่อพื้นบ้าน กล่าวคือในฐานะของร่างทรงย่าบาหยัน ป้านิ่มก็ทำหน้าที่ผู้นำพิธีกรรมโดยอ้างอิงเอาพลังอำนาจของย่าบาหยันมาใช้เป็นสื่อกลางในการดึงดูดกลุ่มผู้นับถือ (2) บทบาทในการสืบทอดและอนุรักษ์ความเชื่อเรื่องการบูชาผีบรรพบุรุษสู่คติบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์สัมพันธ์กับการสืบเชื้อร่างทรงจากผีบรรพบุรุษ (ย่าบาหยัน) ไปสู่ความเป็นเทพเจ้าประจำท้องถิ่น ซึ่งสะท้อนบทบาทอันตอบสนองต่อการสืบทอดเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษของตนต่อการทำหน้าที่เพื่อสืบทอดความเชื่อพลังอำนาจ ความศักดิ์สิทธิ์ของย่าบาหยัน และเป็นการสืบทอดการตั้งสำนักร่างทรงให้ดำรงอยู่ได้ (3) บทบาทต่อมิติทางจิตใจ ได้แก่ การเป็นที่พึ่งทางจิตใจของคนในชุมชนด้วยแนวปฏิบัติเบื้องต้นเกี่ยวกับศาสนาพื้นบ้านได้แก่ การสวดบูชา พิธีกรรม การทำนาย ตลอดจนการรักษาโรค การทำนายทายทัก การประกอบพิธีกรรมประจำปี พบว่ามีฉากของป้านิ่มทำพิธีรักษาโรคภัยให้คู่สามีภรรยาคู่หนึ่งที่มาขอความช่วยเหลือ เนื่องจากสามีไปจับงูเห่ามากิน หลังจากมีอาการป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ ป้านิ่มจึงทำพิธีรักษาโรคเพื่อขับไล่วิญญาณสัตว์ป่า นอกจากนี้ป้านิ่มยังแนะนำว่าเมื่อผู้มาพบและบนบานย่าบาหยันไว้ จะต้องนำเครื่องเซ่นไหว้แก้บนหลังจากสมหวังตามที่ตนเองขอไว้ด้วยเหล้าไหไก่ตัว (เหล้าและไก่) เป็นวัฒนธรรมหนึ่งของการเลี้ยงผีหรือการแก้บนในภาคอีสานซึ่งมีการกำหนดวิธีการและเครื่องเซ่นไหว้ในการเลี้ยงผีไว้โดยมีคนทรงเป็นสื่อกลาง เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงบทบาทของร่างทรงในฐานะของตัวแทนของการสื่อสารเพื่อตกลงต่อรองกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งมีบทบาทในการเยียวยาความคับข้องใจและเป็นที่พึ่งทางจิตใจของคนในชุมชน ภาพยนตร์จึงแสดงภาพสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อพื้นบ้านของผู้คนซึ่งเป็นอัตลักษณ์หนึ่งของศาสนาแบบไทยจากภาพยนตร์ ในภาพยนตร์พบว่ามีข้อสังเกตหนึ่งในการเข้าทรงของป้านิ่มจะมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจคือเมื่อเข้าทรงจะมีผ้าขาวม้าพาดไหล่ตามเครื่องแต่งกายของย่าบาหยัน ร่างทรงสามารถอัญเชิญเทพบาหยันมาประทับร่าง โดยมีวิธีการติดต่อกับสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นเอกลักษณ์ ได้แก่ จุดธูปเทียน การสวดคาถา การใช้ประสาทสัมผัส และการประกอบพิธีกรรม เป็นต้น สะท้อนให้เห็นว่าการสื่อสารกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้แก่ การรับรู้ ใช้ประสบการณ์ทางสรีระ การดลใจ การเลียนแบบ การสังเวย และสัญลักษณ์นิยม (Ember, 1985) ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของศาสนาพื้นบ้าน

นับว่าเป็นการถ่ายทอดข้อมูลทางวัฒนธรรมในศาสนาพื้นบ้านที่ชัดเจนอย่างหนึ่งในภาพยนตร์ ซึ่งความเชื่อที่เกี่ยวกับผีและสตรีเป็นใหญ่นั้น ถูกนำเสนอผ่าน “ย่าบาหยัน” สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำท้องถิ่น โดยมีตัวแทนเป็นผู้หญิงตามเพศสภาพของย่าบาหยัน ในภาพยนตร์ร่างทรงถือว่ามีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อการสืบทอดและอนุรักษ์ความเชื่อเรื่องการบูชาผีบรรพบุรุษสู่คติบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งสัมพันธ์กับการสืบทอดร่างทรงจากผีบรรพบุรุษ (ย่าบาหยัน) ไปสู่ความเป็นเทพเจ้าประจำถิ่น อันสะท้อนบทบาทที่ตอบสนองต่อความต้องการของวงศ์ตระกูลด้วยการสืบทอดเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษเป็นการแสดงความกตัญญูอย่างหนึ่งและธำรงรักษาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของตระกูลมิให้สูญหาย และอีกประการคือบทบาทต่อมิติทางจิตใจของชุมชน ได้แก่ การเป็นที่พึ่งทางจิตใจของคนในชุมชนด้วยแนวปฏิบัติเบื้องต้นเกี่ยวกับศาสนาพื้นบ้าน ได้แก่ การสวดบูชา พิธีกรรม การทำนาย การรักษา ซึ่งมีบทบาทในการช่วยเหลือเยียวยาความคับข้องในใจของผู้คนในชุมชน

ที่พึ่งในยามประสบภัยจากสิ่งที่มองไม่เห็น และเสริมขวัญกำลังใจในชีวิตประจำวัน จะเห็นได้ว่าคนในชุมชนมักเลือกจะเข้าหาคนทรงเพื่อบรรเทาทุกข์ทางใจ ได้แก่ ความผิดหวัง ความเศร้าโศก ความไม่สบายใจ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้หญิงซึ่งกลายเป็นพื้นที่หนึ่งในการพบปะพูดคุยและระบายความทุกข์ทางใจ จากงานวิจัยเรื่องวาทกรรมของลัทธิพิธีและวิกฤติการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทยเรื่องทรงเจ้าเข้าผี (Samutkupt et al., 2000) กล่าวถึงสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากรผู้หญิงกลุ่มนี้ในลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับผู้หญิงที่ต้องอาศัยความเชื่อ ศาสนา และศีลธรรม ซึ่งช่วยให้กลุ่มผู้หญิงมีที่พึ่งทางจิตใจ มาตรฐานทางศีลธรรม และสามารถสร้างพื้นที่เครือข่ายทางสังคมของตนเองขึ้นมาได้

กล่าวโดยสรุป ร่างทรงมีสถานะที่มีความพิเศษเพราะถือเป็นผู้ถือครองความศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน เป็นผู้ที่สามารถติดต่อสื่อสารระหว่างสองโลกกับอำนาจเหนือธรรมชาติได้ มีหน้าที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน ทั้งในการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน พื้นที่วัฒนธรรมทางความเชื่อ โดยร่างทรงเป็นผู้ที่ใช้อำนาจเหนือธรรมชาติในการสร้างอำนาจและพื้นที่ทางสังคม ตลอดจนการตอบสนองความต้องการทางจิตใจแก่ผู้คนในชุมชน ดังนั้นการเข้าหาร่างทรงจึงเป็นการให้ความหวังและเป็นพื้นที่สร้างความสบายใจหรือตอบสนองต่อความต้องการรวมกลุ่มรวมพวกของบุคคลจำนวนหนึ่งที่ปรารถนาจะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

อภิปรายผล

จากการศึกษาภาพยนตร์เรื่องร่างทรงพบว่า เป็นภาพยนตร์ที่ถ่ายทอดเรื่องราวทั้งสาระความรู้ ความบันเทิง และเป็นสื่อสำคัญในการเผยแพร่ภาพสะท้อนศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ศาสนา และความเชื่อซึ่งสะท้อนบริบทในวัฒนธรรมของไทย จะเห็นได้ว่าเป็นกรณีศึกษาตัวอย่างหนึ่งของภาพยนตร์ผีไทยในยุคใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากภาพยนตร์ผีแบบธรรมเนียมนิยมไปสู่ภาพยนตร์ผีแนวใหม่ที่ผสมผสานระหว่างแนวคิดสากลและทุนทางวัฒนธรรมของไทย ผู้วิจัยพบว่ามีฉากการเข้าสิงของผีร้ายตรงตามแบบฉบับของภาพยนตร์แนวภูตผีปีศาจของต่างประเทศอย่างภาพยนตร์ The Conjuring (2013) โดยมีการใช้แนวคิดของ Wan (2013) เรื่องการเข้าสิงของผีร้ายแบบเดียวกัน ลักษณะอาการของตัวละครมิ้งมีลักษณะเฉพาะได้แก่ (1) การแพร่เชื้อหรือการพัวพัน (Infestation) (2) การคุกคาม (Oppression) และ (3) การสิงสู่ (Possession) และผนวกรวมกับนานาความเชื่อของคนไทยได้แก่ การขานรับเสียงเรียกปริศนา การผิดผี การลบหลู่ดูหมิ่นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การสืบทอดร่างทรงย่าบาหยัน ความเชื่อเรื่องกรรม เป็นต้น ซึ่งนับว่าเป็นการสร้างสรรค์โดยใช้ข้อมูลจากทุนทางวัฒนธรรมของไทย เพื่อเผยแพร่ในอุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทยไปสู่สากล ซึ่งเป็นการพัฒนาจากความเชื่อผีไปสู่ทางพาณิชย์ สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง Soft Power ของ Joseph Nye ที่ทางรัฐบาลไทยกำลังผลักดัน หนึ่งในนั้นคือภาพยนตร์ไทยเพื่อก้าวไปสู่การเป็นสินค้าส่งออกทางวัฒนธรรมไปสู่ต่างประเทศ (Royal Thai Government, 2022) ซึ่งผู้วิจัยสนใจในประเด็นของศาสนาพื้นบ้านและโลกเหนือธรรมชาติที่ปรากฏในภาพยนตร์ เพราะเป็นภาพสะท้อนของอัตลักษณ์หนึ่งในความเป็นศาสนาแบบไทย แท้จริงเป็นศาสนาแบบการทรงเจ้าเข้าผี ซึ่งผสมผสานกับความเชื่อท้องถิ่น ทั้งด้านไสยศาสตร์ ลัทธิพิธี การบูชา เครื่องรางของขลังและคติผีสางเทวดาต่าง ๆ ซึ่งฝังรากลึกในสังคมไทย โดยไม่สามารถแยกออกจากความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวิถีชีวิตของคนไทยไปได้ บทบาทของร่างทรงในภาพยนตร์จึงเป็นภาพสะท้อนตัวตนหนึ่งของบุคคล โดยเฉพาะผู้หญิงที่มีบทบาทอนุรักษ์และสืบทอดประเพณีความเชื่อใน

ท้องถิ่นที่ผูกโยงกับศาสนาพื้นบ้านของไทย ในขณะเดียวกันผู้หญิงก็ใช้อำนาจที่ได้จากผีในการผูกขาดการเป็นคนทรง รวมทั้งองค์ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมความเชื่อดั้งเดิมซึ่งเป็นพื้นที่หนึ่งของผู้หญิง (Khumyod, 2013) ในประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับงานของ Kritsuntorn (2019) แสดงตัวอย่างที่มีอยู่ในสังคมไทย โดยในงานวิจัยชี้ให้เห็นว่าเป็นการสื่อสารและการใช้ทุนที่ผู้หญิงสั่งสมมา ทำให้ผู้หญิงสามารถยืนหยัดรักษาพื้นที่สื่อพิธีกรรมที่ตนเองเคยครอบครองมาก่อน ในสังคมล้านนามีการสืบเชื้อสายทางฝ่ายแม่ ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทในระบบผลิตของครัวเรือน รวมทั้งเป็นผู้กำหนดรูปแบบความเชื่อและพิธีกรรมในครอบครัวโดยเฉพาะพิธีกรรมไหว้ผีบรรพบุรุษและพิธีกรรมทรงผีเจ้านาย นับว่าเป็นพื้นที่การสื่อสารที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้าไปครอบครองและสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านพิธีกรรม ทำให้ร่างทรงที่เป็นผู้หญิงกลายเป็นผู้นำชุมชนที่มีบทบาทในสังคมอีสาน

นอกจากนี้ ในภาพยนตร์ยังมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องกรรมตกทอดของบุคคลในตระกูลเดียวกัน ซึ่งเป็นเรื่องที่คนไทยมักกล่าวถึงความสัมพันธ์กับพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามความเชื่อของคนไทยในประเด็นดังกล่าวที่เชื่อว่าบุคคลในตระกูลเมื่อกระทำไม่ดีจะเป็นเหตุให้คนในตระกูล เช่น ลูกหลานจะได้รับผลแห่งกรรมนั้นไปด้วยพบว่า กลายเป็นแนวคิดที่ถูกนำไปใช้ในละครและภาพยนตร์หลายเรื่อง รวมทั้งในภาพยนตร์เรื่องร่างทรง ซึ่งหากพิจารณาตามคำสอนในพุทธศาสนา จะพบว่าแท้จริงแล้วพุทธศาสนาอธิบายว่า *“สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต”* ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีและกรรมชั่วที่ผู้ใดได้กระทำไว้ย่อมเป็นที่พึ่งที่แท้จริงของผู้นั้น ญาติพี่น้อง มิตรสหายจะเป็นผู้รับกรรมแทนไม่ได้ (MBU, 2000)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงพบว่าภาพยนตร์เรื่องนี้ได้สะท้อนความเข้าใจเรื่องกรรม ภูตผีปีศาจ และวิญญาณผสมผสานกันกลายเป็นภาพรวมความเชื่อของคนไทยจำนวนหนึ่ง ซึ่งแท้จริงแล้ว ความเข้าใจของคนไทยนั้นยังมีแก่นของความคิดมุ่งไปที่คติของผีสางเทวดา โลกวิญญาณและผูกโยงกับความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม คนไทยจึงเชื่อว่าหากบุคคลใดเคยกระทำอะไรกับผู้ใด หากเป็นเรื่องไม่ดี มักถูกโยงว่ามีความเกี่ยวข้องกับภูตผีปีศาจ และวิญญาณ กล่าวคือผีร้ายจะสร้างความทุกข์ความเจ็บปวดให้กับบุคคลนั้น และผู้เกี่ยวข้อง ดังนั้นคนไทยจึงมีโลกทัศน์เหนือธรรมชาติเป็นพื้นฐาน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของคนไทย และจัดว่าเป็นอัตลักษณ์หนึ่งของศาสนาพื้นบ้านของไทย ซึ่งผสมผสานทั้งความเชื่อในโลกศาสนา โลกวิญญาณ และโลกสิ่งเหนือธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม ในภาพยนตร์ได้นำเสนอภาพสะท้อนหนึ่งของสัญลักษณ์จากการเปลี่ยนศาสนาของป้าน้อยที่แสดงการปฏิเสธและต่อต้านศาสนาพื้นบ้านเป็นการสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนสถานะของบุคคลให้ดูสูงกว่า (ทางความเชื่อ) แตกต่างไปจากความเชื่อแบบการนับถือผีและความเชื่อแบบพื้นบ้านซึ่งถูกมองว่างมงายและไม่ทันสมัย ซึ่งในประเด็นนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Leepreecha & Duaidee (2020) ที่มีการศึกษาเรื่องชาวม้งในเชียงใหม่กับการเปลี่ยนไปเป็นนับถือศาสนาคริสต์ เพราะความเป็นชนกลุ่มน้อยและคนชนบทที่มักจะถูกดูแคลนจากคนทั่วไป การเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์จึงเป็นวิธีหนึ่งในการหลีกหนีจากการถูกเหยียดหยามหรือมองว่าเป็นอื่นในสังคม ดังนั้น ศาสนาคริสต์จึงเป็นสัญลักษณ์ของความทันสมัยในโลกตะวันตก และเป็นที่ยอมรับให้เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มสังคมของชาวคริสต์

สรุปผล

ภาพยนตร์ร่างทรงถ่ายทอดข้อมูลด้านประสบการณ์ของมนุษย์ต่อศาสนาพื้นบ้านและโลกทัศน์เหนือธรรมชาติ สะท้อนถึงคติความเชื่อผีสางเทวดาและนานาความเชื่อในสังคมไทยที่มีลักษณะตอบสนองกับความต้องการของมนุษย์อันสะท้อนถึงความเชื่อแบบ “ศาสนาไทย” ซึ่งเป็นอัตลักษณ์หนึ่งของศาสนาพื้นบ้านของไทย ซึ่งไม่ว่าเวลาจะผ่านไปนานเพียงใดก็ตาม ปัจจุบันศาสนาก็ยังเป็นที่ต้องการ ไม่ว่าเทพ สิ่งศักดิ์สิทธิ์และศาสนาแบบทรงเจ้าเข้าผี (Shamanic Religion) ไม่ได้หายไปไหนแต่ยิ่งชัดเจนขึ้น เพียงเคลื่อนย้ายพื้นที่มาอยู่ในฉากหน้าและขับเคลื่อนโดยผู้คนและสื่อสมัยใหม่ ภาพยนตร์ทำให้ผู้ชมกลับมาพิจารณาความเชื่อของตนเองมากยิ่งขึ้น ความเชื่อที่หลากหลายและความนับถือของแต่ละบุคคล ภาพยนตร์ได้นำเสนอบทบาทของร่างทรงเป็นพื้นที่ของผู้หญิง แสดงถึงการมีสถานะสูงและมีบทบาทสำคัญในการเป็นสื่อกลางระหว่างคนธรรมดากับองคภาวะทางศาสนาพื้นบ้าน ถือว่าเป็นที่พึ่งทางจิตใจแก่บุคคลในยามทุกข์หรือเจ็บป่วยเป็นครั้งคราว โดยไม่ได้ยึดโยงกับองค์กรทางศาสนาใด ดังนั้นร่างทรงจึงเป็นทางเลือกหนึ่งของความเชื่อและเป็นเสมือนพื้นที่ปลอดภัยของกลุ่มคนที่ยังต้องเผชิญกับปัญหาชีวิต ความเหลื่อมล้ำ และความไม่เป็นธรรมในสังคม นอกจากนี้ ภาพยนตร์ยังสื่อถึงอำนาจของวิญญาณนิยมที่เป็นศูนย์กลางของความเชื่อในศาสนาแบบไทย และทำให้เห็นโลกทัศน์เหนือธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ในการแสดงออกต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ทั้งความเชื่อ การสืบทอด การดิ้นรนทางจิตวิญญาณ การต่อรองทางอำนาจทั้งต่อผีสางเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์และต่อสังคม โดยกรณีศึกษาในภาพยนตร์ร่างทรงถ่ายทอดข้อมูลทางวัฒนธรรมความเชื่อในศาสนาพื้นบ้านและสะท้อนบทบาทร่างทรงในสังคมไทย การใช้ความเชื่อเกี่ยวกับผีในฐานะเป็นผู้ปกปักษ์รักษาชุมชนมาใช้ในการสร้างความยอมรับในตัวตนของร่างทรง ซึ่งเกี่ยวกับความเชื่อผีพื้นเมืองกับร่างทรงที่มีตัวตนขึ้นภายใต้ปริมณฑลของความเชื่อนี้ และยังคงมีอิทธิพลต่อคนไทยจวบจนถึงสังคมปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาประเด็นเรื่องของศาสนาพื้นบ้านในภาพยนตร์ไทยพบว่า มีภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อโลกเหนือธรรมชาติหลายเรื่องที่สามารถนำศึกษาและวิเคราะห์โครงสร้างการเล่าเรื่องและแนวคิดการสร้างภาพยนตร์ ตลอดจนบทบาทด้านการถ่ายทอดข้อมูลทางวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ ได้แก่ คนทรงเจ้า กุมารทอง มหาอุตม์ มือปราบสัมเวสี หุ่นพยนต์ เป็นต้น เพื่อศึกษาความเชื่อศาสนาผีในภาพยนตร์ไทยสยองขวัญ และเพื่อเผยแพร่คุณค่าของภาพยนตร์ไทยในฐานะภาพสะท้อนทางสังคมวัฒนธรรม

References

Anantasan, S. & Boonpanyarote, S. (2017). **Belief System and Folk Religion.** Ramkhamhaeng University Press (Thailand).

Charoenmahavit, B. (2020). "Lum Phi Fa" Worldviews of Belief in the Health Care of Isan. *The Academic Journal: Faculty of Humanities and Social Sciences Nakhonsawan Rajabhat University*, 7(2), 76–87.

Duangmala, V. & Numtong, K. (2022). A Study of Translation Strategies and Errors in Translating Cultural Words and Phrases from Thai to Chinese in "Rang Zong" Movie Subtitles. *Chinese Studies Journal*, 15(2), 251–291.

Ember, C. R. & Ember, M. (1985). **Anthropology.** Prentice–Hall.

Garcia, C. (2020). Indigenous Animistic Belief Systems and Integrated Science: Perspective on Humans' Relationship with Nature and the Coronavirus Pandemic. *The International Journal of Ecopsychology*, 1(1).

Gross Domestic Happiness (GDH). (2021a). **Family Tree.** https://bit.ly/3KvgoGI

Gross Domestic Happiness (GDH). (2021b). **Checklist the Medium.** https://bit.ly/41AbApN

Gross Domestic Happiness (GDH). (2021c). **Ya–Ba–Yan Legend.** https://bit.ly/3KyMm4M

Gross Domestic Happiness (GDH). (2021d). **Ya–Ba–Yan Chanting.** https://bit.ly/41AbHld

Gross Domestic Happiness (GDH). (2022). **The Medium Wins 25th Bucheon International Fantastic Film Festival.** https://www.gdh559.com/post/themedium–success/

Haviland, W. A. (1983). **Cultural Anthropology.** Holt, Rinehart and Winston.

Hemnalai, D. (2020). Buddhism and Otherness in Thai Films (1997–2017). *Journal of Buddhist Studies Chulalongkorn University*, 27(3), 44–51.

Irvine, W. (1984). Decline of Village Spirit Cults and Growth of Urban Spirit Mediumship: the Persistence of Spirit Beliefs, the Position of Women and Modernization. *Mankind*, 14(4).

Jumnian, N. & Pisulyabut, A. (2022). **Medium: Ghost, Sex, and Political on Belief Area.** http://ica.swu.ac.th/news/detail/2/156

Kedthet, B. (2007). **Phipadongphu Chaopukhunnam.** Mahasarakham University Press.

Khumyod, S. (2013). **Women's Ritual Power: A Case Study of Kalok Dance in Chiang Mai Style.** Paper Presented at the 2nd Phayao Research Conference 2013, Phayao.

Kritsuntorn, T. (2019). Lanna Ritual Media: Women's Communication, Role, Power, and a Negotiation of Space. *Journal of Journalism*, 12(1), 215–241.

Leepreecha, P. & Duaidee, R. (2020). Hmong Protestants and Modernity in Urban Chiang Mai. *Journal of Religious Anthropology*, 4(2), 84–114.

Lindahl, C., Rikoon, J. S. & Lawless, E. J. (1979). **A Basic Guide to Fieldwork for Beginning Folklore Students.** Folklore Publication Groups.

Louiyapong, K. (2013). **Cinema and Social Construction People History and Nation.** Chula Books.

Mahamakut Buddhist University (MBU). (2000). **Sutra and Commentary Volume 23.** MBU.

Matichon. (2022). **The Medium Wins Prizes from Suphannahong 30th.** https://www.matichon.co.th/entertainment/thai–entertainment/news_3582276

Mougne, C. (1984). Spirit Cults and Matrifocality in Northern Thailand: Demographic Perspective. *Mankind*, 14(4).

Pisanthanakun, B. (2021a). **The Medium (Dialogue's Pa–Nim).** GDH & Korea: Showbox.

Pisanthanakun, B. (2021b). **The Medium (Dialogue's Mor–Santi).** GDH & Korea: Showbox.

Pisanthanakun, B. (2021c). **The Medium (Dialogue's Pa–Noi).** GDH & Korea: Showbox.

Royal Thai Government. (2022). **Soft Power.** https://www.thaigov.go.th/infographic/contents/details/5232

Samutkupt, S. et al. (2000). **Spirit–Medium Cult Discourses and Crises to Modernity in Thailand.** SAC Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Thailand).

Suksawat, N. (2014). **The Existence of the Way of Life, Traditions, Rituals and Beliefs of Thai – Khmer Ethnic Group at Pongnamron District, Chanthaburi Province.** Burapha University.

Wan, J. (2013). **The Conjuring 1 (Motion picture).** Warner Bros. Pictures and New Line Cinema.